

којима владају бескрајно богате и отуђене евро-елите. Насупрот идеалу Европе, до којег држи и Кнежевић, као федерацији отворених нација, као екумене слободних и просвећених народа, са самосвојним културама која се међусобно прожимају, стоји реалност бирократизоване супер-државе (Царства), састављене, на једној страни, од бриселске бирократије, а на другој од милиона локалних поданика са мозговима стегнутих у менгеле политичке коректности. Таква “Европа Уније”, како је зове Кнежевић, подразумева слободу само за капитал и радну снагу, а не за културе и уверења, таква “Европа Уније” јесте само тржница робова и новца, а не агора на којој се сусрећу различите научне и уметничке идеје.

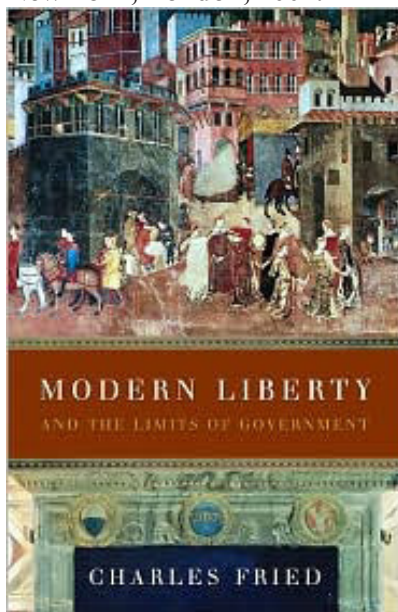
Кнежевић на једном месту (68) цитира Милована Данојлића, који је у интервјуу, управо у *Печату* (бр. 29), рекао: “Ако нисмо у стању да се одупремо надмоћном непријатељу и да га истерамо из поседа, могли бисмо му бар дати на знање да га мрзимо”. Мржња свакако није хришћански осећај. Али једно дубље разумевање страшних сила и вртлога који нас носе, пробудиће у нама жељу да се од те стихије одбранимо, као што ће пробудити и осећај презира према свима који стихију прихватају и ропски јој служе. Ова књига помаже да се то разуме-

вање продуби, а решеност на отпор ојача. У односу на данас владајући систем, ова књига је истински субверзивна. У односу на данас преовлађујућу литературу о ЕУ ова књига је, зато, и истински добра.

Александар Новаковић
НОРМИРАНА СЛОБОДА
 Осврт на књигу Charles Fried-
 da *Modern Liberty*

**Modern Liberty – and the Li-
 mits of Government**
Charles Fried
W.W. Norton & Company
New York, London, 2007.

Књигу *Modern Liberty* Чарлс Фрид (Charles Fried) започиње

амбициозно. Изјављује да жели да «учини за своје време» оно што је «Хајек учинио за своје» али без «апокалиптичке грмљавине» и уз уважавање «свега оног доброг што је донео постњудиловски свет». Фрид је познати харвардски професор права и некадашњи члан Реганове администрације из другог мандата, такође је и писац многих књига из теорије и филозофије права. Дакле, реч је о аутору од кога се не би могла очекивати исхитрена и неостварљива обећања. Међутим, то је управо оно што смо добили. И то због више ствари. Кренимо редом.

Судећи по наводу са почетка аутор себе отворено сврстава у «љубитеље слободе», заправо у табор «класичних либерала». Позивајући се на Хајека он на то експлицитно упућује. Као класични либерал он би морао да уважава вредности индивидуалне слободе, слободног тржишта и владавине права. Стога је за читаоца нормално да очекује класично либералну студију слободе. У добром делу књиге читалац се може уверити да је аутор доследан у том погледу. То потврђују и његова честа упућивања на негативни смисао појма слободе. (познат још из радова Џона Лока и других класичних теоретичара) као и одлично демистификовања појма размене, које Фрид - што представља најсветлији моме-нат књиге, смело протеже не са-

мо на односе трговинске природе веће и на емотивне, људске релације, смештајући, с правом, овај феномен у само средиште људске природе.

Међутим, већ саме речи посвете на почетку књиге, посвете својим пријатељима Роналду Дворкину (Ronald Dworkin) и Томасу Нејгелу (Thomas Nagel) као и Роберту Нозику (Robert Nozick) и Џону Ролсу (John Rawls) код познаваоца радова ових теоретичара могу створити извесну задршку и опрезност у рецепцији ове књиге у класично либералном кључу а онда и веру у могућност да је њен аутор успео да уради оно «што је Хајек урадио» за своје време. Управо се то потврђује током читања ове књиге. Читалац који очекујући да ће у *Modern Liberty* пронаћи једну робусну, бескомпромисну и надасве поткрепљену студију базичног политичког феномена, бива током књиге све више и више изненађен степеном релативизације становишта класичног либерализма и опасном приближавању позицији «трећег пута». Чини се, заправо, да је аутор у своје «либертаријанско» становиште убацио много тога што у идејном смислу припада ауторима из поменутих посвете. А већина њих (осим наравно Роберта Нозика) нису заступници класичног либерализма, већ социјализма.

Да би објаснио шта је то модерна слобода, алудирајући на

чувени текст Бенцамина Константа, аутор се одриче радикалних примера угрожавања слободе и подузима се експлицирања три групе «блажих» примера (или «загонетки» како сам каже) – блажих у односу на примере драстичних угрожавања индивидуалних слобода познатих у историји - прекорачења слободе. Прва група се односи на случајеве такозване «језичке полиције». Тако на пример инсистирање на коришћењу француског језика у Квебеку иде толико далеко да добија готово комичне обресе, као што је случај са примером лутке која говори на енглеском и која због квебешких прописа није могла да се купи-наручи из суседног дела Канаде. Такође случај у коме је једном родитељу забрањено да школује своје дете у школи у којој се говори енглески језик са образложењем да се отац тог детета школовао у француској школи (иако је реч о Украјинцу који *говори* енглески).

Друга група примера се тиче здравствене политике у Канади где се држава у највећој мери стара за здравље свога становништва. То «старање» иде толико далеко да се пацијенти могу лечити искључиво у државним институцијама и да заправо осим државног здравства немају никакву другу могућност. То значи да само богатији чланови канадског друштва могу да се лече негде другде, тако што ће

на пример отпутовати на лечење у неку другу земљу.

Фрид нуди и трећу групу примера у којој наводи случај познатог трговачког ланца *Wall Mart* коме је онемогућено да отвори свој нови простор на периферији Вермонта јер су локални званичници сматрали да ће то угрозити мале продавнице у центру града и то упркос чињеници, коју наводи Фрид, да су исти производи у *Wall Martu* далеко јефтинији од оних у центру града као и то да велики део становништва жели отварање оваквог центра.

Примери које наводи Фрид су добри и представљају парадигматичне случајеве савременог угрожавања слободе у демократским друштвима. Оно што није добро јесте начин на који аутор покушава да понуди одговоре на ове изазове. Уместо да изложи чврсту и аргументовану одбрану слободе, и прикаже сву погубност логике која стоји иза ових покушаја њеног ограничавања (што би се очекивало од једног «регановца»), он се окреће стратегији упућивања на «сву комплексност» самог проблема дефинисања слободе. Стратегији која ће нас руковођена покушајима хегелијанских обрта уверити да су аргументи друге стране чврсти, и да слободу није лако одредити а ни бранити, те да нам једино остаје увид како су «ствари тешке» и «комплексне» (што по себи, наравно, није никакав

аргумент), па стога није могуће одговорити недвосмислено на изазове ових примера. Стога се из поглавља у поглавље ређају не докази у прилог «модерног» типа слободе него аргументи супарничке стране (стране која негира приоритет слободе у односу на друге вредности) који ни сами на крају не доводе до разрешења поменутих загонетки већ само до тога да покажу како ствари нису једноставне. То смо већ одраније знали.

Ипак, Фрид настоји да понуди и своје одређење модерне слободе. Он већ на почетку књиге, поред дефиниције које преузима од класичних теоретичара, наводи и своју по којој је слобода «индивидуалност која постаје норматив». («*individuality made normative*»). Таква дефиниција га нужно одводи ка промишљању топоса слободе који он налази, правилно, у индивидуи. Дакле, слобода се може позиционирати искључиво на индивидуалном плану. У том погледу је Фрид на линији осталих теоретичара класичног либерализма који усвајају методолошки индивидуализам (Фрид каже «индивиде су прве») као своје основно интелектуално средство. Али одмах затим он прави и своју прву велику недоследност, која се огледа у непоштовању методолошког индивидуализма. Ако је индивидуа прва и ако је она топос слободе, и ако расправа оперише на политичком нивоу, а не на естетском, етич-

ком или неком другом, онда је релативизација појма слободе у смислу *потребе* доказивања њеног равноправног статуса у односу на друге вредности које Фрид наводи (лепота, слава, задовољство, једнакост...) нешто што не представља доследно спровођење методолошког индивидуализма и заправо нешто што повратно укида вредност индивиде као топоса слободе. Реч је наравно о мешању планова. Да је Фрид поредио и вредновао *политичке вредности и идеје* међусобно онда би такав поступак био разумљив иако не карактеристичан за једног класично либералног теоретичара како овај аутор жели себе да представи. Али увођење естетских, психолошких и других идеја и вредности представља (вероватно ненамеравано) избегавање одговора на почетно питање, које се тиче пре свега *политичког* плана. А политички план се, само да подсетим, у класично либералној политичкој теорији односи на проблематику одређивања односа између *појединаца* – равноправних индивидеа које поседују природна или урођена права – у једном друштву.

Овакав поступак би му се и могао опростити да није отишао још даље са радикалним потезом који ће од идеје слободе направити ништа више него један психолошки појам а не политички, што он и јесте, ако нас интересује политичка димензија проблема. Наиме, Фрид

усваја локовску идеју «самовласништва» (*selfownership*) али, нажалост, само у ограниченом виду. Прихватајући аргументе Најгела и Марфија (Liam Murphy) који идеју власништва проглашавају «митом» он истиче да су су «власничка права неизбежно конвенционална». У овом ставу му помаже и чувени Нозиков аргумент усмерен против локовске идеје власничких права и теорије радне вредности («да ли просипањем сока од парадајза у океан, чиме се меша мој рад са океаном, постајем власник океана?»). Притом Фрид само укратко и овлаш излаже овај Нозиков аргумент без дубље анализе контекста у коме је он изнет као и без разумевања за експликативни и орочени карактер Локове теорије радне вредности (а не конститутивни и одлучујући како му се то често приписује и што су прихватили и злоупотребили многи марксистички теоретичари). Уместо институције заштите власничких права, односно идеје власништва као идеје која омогућује практичну реализацију слободе (идеје власништва у психолошком и материјалном смислу) што је била Локова позиција, Фрид усваја само идеју психолошког власништва, тј. власништва над самим собом и тим поступком девалвира идеју власништва као такву, идеју која је одлучујућа за класични либерализам.

Камен темељац слободе Фрид, дакле, не налази у иде-

ји чврсте заштите власничких права, већ у двама последњим «прибежиштима» слободе, слободи мишљења и сексуалној слободи. Овим поступком Фрид се још више приближио традицији онога што се у Америци зове «либерализам» а што је друго име за социјализам. Ипак, он тиме сматра да успева да одговори на апсолутистичке претензије девалвирања целокупног концепта власништва. Ако су институције заштите материјалног власништва ствар конвенције које се одређује у сваком друштву на овај или онај начин, онда је власништво у психолошком смислу нешто што је неутуђиво и што по аутору *Модерне слободе* представља «природно право». За њега приватно власништво није «природно право». Проблем је само у томе, наравно за Фрида, што би се слична аргументација којом је конвенционализовао институцију приватног власништва могла, додуше више на филозофској равни, спровести и на остатак власништва у «Фридовој» замисли слободе. Са овим би се сложили многи аутори, нарочито леве оријентације.

Ипак, неспореди се са оним са чиме нема спора, а то је да је чисто идеја власништва у психолошком смислу плаузабилна са позиције класичног либерализма, преостаје питање онога што је остало од идеје слободе ако јој се одузме материјални супстрат без кога је њена прак-

тична реализација готово немогућа. Ако се идеја *легитимног* власништва у традицији локовског мишљења напусти онда је легитимно поставити питање како ће се идеја слободе операционализовати у неком конкретном друштву. Фрид на то нема одговора и то отворено признаје. По њему ће решење понудити свако демократско друштво за себе, на свој начин. У том смислу нема ни прецизног одговора на изазове које је Фрид навео помињући она три примера.

Ако решења нема има могућег упућивања, давања правилног правца или тумачења у ком смеру би се требало поступити када се слобода нађе угрожена. Будући да је релативизацијом идеје слободе и легитимизацијом других вредности (пре свега идеје једнакости схваћене у социјалистичкој традицији), а имајући у виду изворно *политички* аспект овог питања (како је малопре објашњен), од идеје слободе направио само «једну идеју поред других» остаје му само још нешто што ће упућивати на прави пут у размишљању о решавању спорна три питања. То нешто он назива «духом слободе».

У духовној сфери Фрид, дакле, остаје класични либерал. У практичном погледу постаје легалиста. Од тога колико ће од «духа слободе» бити у законима одређене земље ствар је конкретних околности, живости,

јачине и присутности других вредности у политичком животу једног друштва као и од стабилности институција слободе. Слобода није ништа конкретно, постоји само њен дух (или идеал) те се у конкретној (компромисерској) игри друштвених збивања налази одговор за њену праву меру. Зато ће Фрид рећи да је у сваком од она три примера угрожен «дух» слободе али не и слобода сама, јер тако нешто заправо и не постоји. Оно што постоји то су закони који мање или више дају материјални простор за њено испољавање. Али, ако је испољавање «духа» ипак могуће, па макар и посредно преко законског оквира, ако не самоочевидно како изгледа Фрид очекује, не налазили се онда у појму слободе нешто више од пуког наслућивања, просте духовне приказе? На ово питање Фрид и не одговара...

Слобода остаје метафизичка категорија чије се практичне границе и имплементација не могу одредити. Оно што би се једино *могло* рећи, по Фриду, јесте да ли је конкретни поступак, конкретни законски предлог или решење у складу са њом. Ако није, то онда није огрешење о идеју праведног политичког поретка (поретка слободе) већ огрешење о «дух» слободе. Јер, једном када се изврши релативизација, па онда уједначавање политичких вредности и идеја на бази аргумента

о њиховој неминовној присутности и деловању у животу конкретних друштава (што Фрид чини упућујући на приоритет суда друштвене стварности а не суда идејне и методолошке конзистентности), онда значење исказа «праведни политички поредак» не може по аутоматизму бити синонимно значењу речи «поредак слободе». Стога постаје разумљиво и зашто Фрид признаје да «заиста» не може да «реша» проблеме проистекле из она три примера. Зато што ако се прихвати, бар начелно, легитимност и равноправност других вредности поред вредности слободе, онда је врло лако оправдати поступке угрожавања слободе са становишта других вредности. Колико је далеко Фрид отишао од класично либералног схватања слободе говори и његова градацијска теза по којој дух слободе преферира «опорезивање у односу на регулацију». Фриду и не пада на памет да помисли да можда духу слободе такође не одговара ни опорезивање.

Имајући речено у виду јасно је да Фрид ни издалека није успео да оствари оно што је Хајек тако славно урадио пре много деценија. Фрид је, пак, далеко успешнији у погледу другог дела своје амбициозне најаве. Током целе књиге пошло му је за руком да без «апокалиптичке грмљавине» прикаже колико уважава «њудиловска постиг-

нућа». Проблем је само у томе што то само по себи није ништа нарочито а посебно не амбициозно.

